

Småstykker

STRIDIGHEDERNE OMKRING BREDE KIRKE

1250–1350

AF

AXEL BOLVIG

Under et besøg i Løgum kloster den 22. august 1324 skænkede hertug Erik af Sønderjylland til klosterkirkens Mariaalter sin patronatsret til St. Laurentiuskirken i Brede,¹ og 1. september overdrog biskop Jens af Ribe med domkapitlets samtykke samme kirke til munkene.² Ribebispens overdragelse bekræftedes af ærkebiskop Esger sidst i november samme år.³ Endnu en sognekirke var blevet indlemmet i en gejstlig institution. Hertugen skrev, at han handlede til bod for sin sjæl, og biskoppen bemærkede i sit brev, at gaven satte klosteret i stand til at holde et alter, hvor der daglig skulle afholdes en messe for Gud og den hellige Jomfru. Modtagelsen af sognekirken i Brede tilførte åbenbart munkene så store økonomiske fordele, at de som modydelse ville afholde en daglig messe. Det økonomiske overskud opnåede klosteret utvivlsomt ved som præst i kirken at indsætte en ringe betalt vikar og selv nyde det resterende overskud af præstebordets indtægter.

Der er dog et par forhold i hertugens overdragelseskort, som røber, at alt ikke var, som det tilsyneladende gav udtryk for. I brevet siges, at kirken på retmæssig vis var vakant efter at være blevet taget fra dens tidligere præst, Niels Degn, fordi denne ikke inden et år efter sin embedstiltrædelse havde ladet sig præstevie. Under henvisning til kanonisk ret,⁴ havde hertugen kirkeretslig rygdækning for overdragelsen af patronatsretten. Hvis hertug Erik ubestridt sad inde med patronatsretten med deraf følgende beføjelse til for stiftsbispen at præsentere en præst ved nybesættelser, må han selv et årstid forinden have præsenteret den nu forstødte Niels Degn. Det er i så fald ejendommeligt, at hertugen ikke havde sørget for, at Niels i tide lod sig præstevie. Det ser ud til, at hertugen eller snarere abbeden og konventet i Løgum kloster, der højst sandsynligt stod for udfærdigelsen af det med

¹ DD 2. r. IX, nr. 139.

² DD 2. r. IX, nr. 142.

³ DD 2. r. IX, nr. 149.

⁴ c. 14 og c. 34 in VI^{to} De electione I 6; A. Friedberg, *Corpus iuris canonici* II, Lpz. 1881, sp. 54 og 79.

henvisninger til kanonisk ret forsynede brev, har benyttet sig af Niels' manglende vielsesgrad til den oven for refererede overdragelse.

Hertugens adkomst til patronatsretten er også svagt dokumenteret, idet han henviser til, at denne ret tilkommer ham »more progenitorum nostrorum« (efter vore forfædres skik/sædvane). Dette er en svag juridisk reference, som ydermere er tavs i spørgsmålet om, hvorvidt den postulerede patronatsret tilkom Erik i kraft af hans hertugelige titel eller af hans fædrene arv.

Selvom Eriks gave den 10. august 1326 bekræftedes af hans 10-årige søn Valdemar⁵ – en måneds tid efter dennes ophøjelse til dansk konge – og den 28. september 1327 af pave Johannes XXII,⁶ har der alligevel været tvivl om patronatsrettens tilhørsforhold. To måneder efter den pavelige bekræftelse opnåede Løgum kloster endnu en anerkendelse af dets besiddelse af patronatsretten. Denne anerkendelse blev beseglet af ridderne Eskil Grib og Jens Eskilsen, væbnerne Jacob Eskilsen, Niels Baad, Tyge Plyg og Jens Blek samt Kristine Esger Maardsens datter og Katrine Jacobsdatter for såvel dem selv som for alle, der knyttes til dem ved slægtskab, familieskab eller svogerskab.⁷ Anerkendelsens juridiske gyldighed har kun mening, hvis brevudstederne indtil beseglingstidspunktet har haft et krav på hel eller delvis patronatsret til kirken. Udstedernes forpligtelser for hele slægten tyder på, at de familiemæssigt hører sammen og sikkert med Eskil Grib som overhoved. Eskil Grib, der i sin egenskab af kong Kristoffers råd kendes som medunderskriver på to af kongens breve fra henholdsvis 2. februar 1323 og 2. maj 1326,⁸ hævdede altså indtil 1327 for sig og slægten et krav på patronatsretten til Brede kirke, hvorfor hertug Eriks overdragelse tre år tidligere af hele patronatsretten må have været bestridt.

Med Gribslægtens anerkendelsesbrev af 26. november 1327 skulle man tro, at klosteret frit og uhindret sad inde med den kirke, som det på lovformelig måde havde fået inkorporeret, men det har kun kunnet råde over præsteembedet og dets indtægter.⁹ I hvert fald overlader i 1344 den Valdemar, der som 10-årig konge bekræftede faderen hertug Eriks overdragelse af patronatsretten, nu som ekskonge og hertug af Sønderjylland Brede kirkes fabricatiende til klosteret, som han i adskillige år havde indkrævet ved sine officialer.¹⁰ Kort tid efter gjorde ribebispen Jacob denne overdragelse gyldig ved med kapitlets samtykke at henlægge tienden til klosteret.¹¹ Tilsyneladende har forvaltningen af fabricatienden og den dermed forbundne økonomiske udbytning af bygningens vedligeholdelseskonto ikke fulgt med patronatsretten, der som nævnt blev overdraget i 1324.¹²

⁵ DD 2. r. IX, nr. 293.

⁶ DD 2. r. IX, nr. 442.

⁷ DD 2. r. IX, nr. 457.

⁸ DD 2. r. IX, nr. 5, 262.

⁹ D. Lindner, *Die Lehre von der Inkorporation in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, 1951, p. 13 ff.

¹⁰ DD 3. r. II, nr. 75.

¹¹ DD 3. r. II, nr. 76, 88.

¹² Af ribebispens henlæggelsesdokument fra 12. september 1344 fremgår, at kirken »monasterio Loci Dei perpetuo est annexa«, hvilket kun kan gælde hertug Eriks patronatsoverdragelse fra 1327, hvorfor der ikke kan være tale om et i årene mellem 1327 og 1344 tilbagetrukket hertugeligt privilegium, som nu genfremsættes, jfr. DD 3. r. II, nr. 88.

Vi kan således konstatere, at der i første halvdel af 1300-tallet har været konkurrerende krav på patronatsretten til Brede kirke imellem den sønderjyske hertug og Gribslægten, samt at opkrævningen af fabricatienden ikke automatisk har fulgt med patronatsretten, men først særskilt blev overdraget en snes år senere. Disse komplicerede forhold kan meget vel skyldes, at Brede sogn lå i spændingsfeltet imellem de kongeriske og de hertugelige områder, selvom det må påpeges, at Gribslægtens afkald på patronatsrettigheder forpligtede slægt og familie, hvilket peger hen på rettigheder, der optrådte som uafhængige af kongehuset. Da hertug Erik i 1324 bortskænkede patronatsretten var det under henvisning til påberåbte rettigheder, der tilkom ham efter forfædrenes sædvane. Brevet er fuldstændig tavs om, at Brede kirke årtier forinden af kong Abel var blevet skænket til klosteret ifølge et brev fra kongen. Men også denne kong Abels overdragelse blev betvivlet fra anden side på trods af klosterets energiske forsøg på at dokumentere det modsatte.

Fredagen efter midfaste, den 20. marts 1276 var der fornemme folk i den forårskolde kirke i Brede sogn. Fremmødet gjalt nogle omstridte rettigheder til kirken; de stridende parter var på den ene side abbeden og konventet fra Løgum kloster og på den anden side hr. Mogens, ærkedegn i Århus. Biskop Tyge af Ribe skulle dømme parterne imellem.¹³ Abbeden og munkene stævnedes hr. Mogens, og deres klageskrift blev indledningsvis læst op. I biskop Tyges mødereferat citeres dette klageskrift ikke, hvorimod ærkedegnens svar omtales. Da det drejer sig om besiddelsesretten til kirken, og da klosteret står som klager, kan sikkert deraf sluttes, at ærkedegnen – eller muligvis en anden, for hvem han kan have ført sagen – har siddet inde med kirken, hvilken besiddelse nu bestrides af klosteret, idet munkene hævder selv at have retten til kirken. Klageskriftet må have rummet mindst to påstande fra klosterets side, men tilsyneladende har retsmødet kun behandlet den første påstand. Denne gik ud på, at munkene var i kvasibesiddelse af kirken, fordi de var præsenterede af den rette patron, kong Abel, og derefter havde erhvervet kirken ved biskoppelig kollats, altså en lovformelig inkorporation efter de kanoniske forskrifter. Hertil leverede ærkedegnen flere subsidiært opstillede svar.

I sit første indlæg hævder hr. Mogens, at kongen aldrig har været den rette patron, da han hverken har bygget kirken, givet grunden eller doteret den. Følgelig er den efterfølgende kollats ugyldig. Dernæst postulerer ærkedegnen, at selvom kongen havde været den rette patron, har han ikke præsenteret munkene til kirken, men overdraget dem patronatsretten, hvilket ifølge ærkedegnen fremgår af kong Abels privilegium. Hr. Mogens argumenterer videre, at da der må være forskel på den præsenterede og den præsenterende, kan munkene ikke præsenteres sig selv og følgelig ikke på denne måde have haft besiddelsen af kirken. Hr. Mogens' meget sofistiserede svar må gå ud på, at munkene ikke er blevet lovformeligt præsenterede til kirken, men har fået overdraget Abels patronatsret – der jo bestrides – hvilket faktisk hindrer dem i at få kirken på kanonisk vis, da de ikke kan præsenteres sig selv.

I sit tredje svarpunkt bemærker ærkedegnen videre, at hvis Abels præsentation og bispens påfølgende kollats virkelig var foregået på de korrekte måder og tids-

¹³ DD 2. r. II, nr. 268.

punkter, så kan kollatsen dog ikke fratage den verdslige patron retten til at ændre indstilling. Ærkedegnen begrundet sin opfattelse med, at kong Erik (Glipping), hvem patronatsretten var tilfaldet ved forgængerens død, straks efter Bredepræstens død præsenterede en anden. Følgelig mener hr. Mogens, at den første præsentation var ugyldig.

Med udtrykket forgænger tænkes der på hertug Erik Abelsen, som døde i 1272, hvorefter kong Erik satte sig i besiddelse af hertugdømmet, formodentlig som formynder for hertugens to mindreårige sønner Valdemar og Erik. Kong Erik har altså ikke anerkendt Abels overdragelse af patronatsretten, men han har selv udøvet en verdslig patrons beføjelser ved at præsentere en præst ved embedsvakance. Kongens motiv er klart, nemlig at underkende Abels overdragelse. Derimod får vi ikke at vide med hvilken begrundelse. Var det i sin egenskab af formynder på hertugsonnernes vegne, eller var det som den danske konge, der efter inddragelsen af hertugdømmet reagerede imod Abelslægtens politik, eller var det med henvisning til patrimonialrettigheder?

Tidspunktet for kong Eriks udøvelse af patronatsretten gennem en præsentation er utvivlsomt dagene forud for 10. juli 1272, hvilken dag ribebiskop Esger udstedte et brev vedrørende sognekirken i Brede. Bispen henvender sig til den nuværende vikar i Brede kirke og alle fremtidige vikarer, idet han pålægger dem ikke at måtte love nogen anden end Løgum kloster at betjene Brede kirke eller overlade kirkens indtægter til andre end munkene.¹⁴ Dette kan vel kun forstås således, at den vikar, som fungerede i juli måned 1272, rent faktisk er blevet indsat i kirken af en anden end abbeden i Løgum. Denne anden kan kun være kong Erik, til hvem de danske cistercienserabbeder da også retter en henvendelse med en bøn om at hindre, at klosterets adkomst til Brede kirke bliver anfægtet af kongens mænd.¹⁵

Når den århusianske ærkedegne under retssagen i selve Brede kirke henviser til, at kong Erik i tiden efter hertug Eriks død (i 1272) præsenterede en præst, og når i 1276 Løgummunkene indstævner ærkedegnen hr. Mogens til nævnte retssag i anledning af brud på deres postulerede patronatsrettigheder, er det nærliggende at formode, at den præst, som kong Erik præsenterede er identisk med hr. Mogens, der således ved kongens hjælp skulle være blevet trængt ind i præsteembedet, som han utvivlsomt blot har ladet betjene ved en vikar.¹⁶

Der er dog nogle forhold, som tyder på, at ærkedegnens krav på Brede kirke ikke skyldes, at han er udpeget af kong Erik. Hele ærkedegnens svarprocedure under retssagen i 1276 går primært ud på, at kongehuset ikke havde og aldrig havde haft patronatsrettigheder i kirken, hvilket ville være det dårligst tænkelige argument at fremføre, hvis han selv var blevet indsat af kongen under påberåbelse af kongelige patronatsbeføjelser.

Hr. Mogens må følgelig repræsentere en tredje part, som hævder at have rettigheder i kirken, og mod hvem klosteret fører retssagen. Den bekræftelse på hertug

¹⁴ DD 2. r. II, nr. 186.

¹⁵ DD 2. r. II, nr. 202, uden datering.

¹⁶ E. Ladewig Petersen, *Preaching in Mediaeval Denmark, Mediaeval Scandinavia 3*, Odense 1970, s. 171.

Eriks patronatsoverdragelse i 1324, som medlemmer af Gribslægten tre år senere udstedte (jfr. s. 86), viser, at i hvert fald i 1300-tallets første halvdel gjorde verdslige stormænd uden for konge- og hertugslægterne krav gældende på kirken. Hvor gamle Gribslægtens krav er og hvorpå de hviler, siges der intet om, men det kan være tilsvarende krav på patronatsrettigheder i kirken, som i 1270erne har bragt den århusianske ærkedegn i strid med abbeden og munkene i Løgum. At klosterets fredelige besiddelse af kirken i hvert fald tidligere er blevet vanskeliggjort af andre end kong Erik, fremgår af et brev fra 1266. Heri pålægger kardinal Guido sogneboerne under Brede kirke ikke at hindre klosteret i at nyde besiddelsen af kirken, og han slutter brevet med følgende sætning: »Det brev, som I siges at have opnået fra vort cancelli, erklærer vi hermed for ugyldigt at være, da det er opnået med fortielse af sandheden«. ¹⁷ Kardinalen udstedte sit brev efter henvendelse fra abbeden og munkene i Løgum, som må have følt sig generet af sogneboerne, der til gengæld tidligere har opnået et brev om samme sag fra kardinal Guido. De »parochiani ecclesie de Bredeuath«, som Guido henvendte sig til, har altså tilsyneladende udgjort en tredje part i spillet omkring rettighederne til kirken. Den skrivelse fra 30. april 1273, hvori slesvigprovsten Grumme forbyder, at nogen hindrer klosterets rettigheder til kirken i Brede, tager måske også sigte på sogneboerne. ¹⁸ Provstens brev er interessant, fordi forbudet gælder såvel patronatsretten til kirken som stiftsbispens kollats (»neque in iure patronatus ecclesie Brede-wadt, neque super collatione eiusdem ecclesie a dyocesano facta«). Denne opsplitning af klosterets ret svarer ganske nøje til taktikken i ærkedegnen hr. Mogens' forsvarsprocedure under retssagen tre år senere i 1276, hvor han primært benægter patronatsrettens lovmedholdelighed, sekundært kollatsens gyldighed. Ærkedegnens sidste svar på Løgummunkenes første klagepunkt drejer sig ikke direkte om sognekirken i Brede. Hr. Mogens hævder nemlig, at munkene ifølge kanonisk ret ikke kan besidde kirker, ¹⁹ og, tilføjer han, selvom de på en eller anden måde kunne besidde en kirke, »så søger de forgæves og mod al ret denne kirke, fordi de må formodes (allerede) at have flere kirker uden dispensation«.

Lederen af retsmødet, biskop Tyge, fra hvis mødereferat vi kender hr. Mogens' successive svar, skriver videre, at munkene for at underbygge deres standpunkt fremlagde et dokument, der var udstedt og beseglet af ribebispen Esger. Brevet, der i modsætning til ærkedegnens indlæg citeres i sin fulde ordlyd, er udstedt den 10. juli 1272, altså samme dag som det brev, hvormed biskop Esger forbød vikarerne ved kirken i Brede at lade sig kalde af andre end af Løgum kloster. ²⁰ I Esgers skrivelse står der, at Abel for bispen har præsenteret klosteret til kirken i Brede for at bispen skulle overdrage sognekirken til klosteret, hvilket Esger har gjort med domkapitlets samtykke. Esger hævder altså i sit brev, at der er tale om en korrekt inkorporation, dog med det forbehold, at han erklærer, at Abel ligesom

¹⁷ DD 2. r. II, nr. 43.

¹⁸ DD 2. r. II, nr. 211.

¹⁹ Henviisning til c. 3 X de statu monachorum et regularium III 35, Friedberg, anf. udg. II, sp. 597.

²⁰ DD 2. r. II, nr. 185.

sine forfædre har været i kvasibesiddelse af kirken. Dette udtryk kan vist kun hentyde til, at besiddelsen på en eller anden måde formelt kan bestrides, hvilket ribebispen dog ikke har til hensigt.

Umiddelbart kan det se ejendommeligt ud, at munkene i deres bevisførelse henviser til et brev, der er udstedt 20 år efter Abels overdragelse af kirken og ikke til Abels eget privilegiebrev, som ærkedegnen til gengæld peger på under sit andet svarpunkt. Forklaringen herpå fremgår utvivlsomt af munkenes påfølgende argumentation. I retsreferatet står der: »Da dette dokument var læst op, insisterede modparten (dvs. Mogens) ikke desto mindre på de første afsnit (af sine anbringender), på hvilke der fra munkenes side blev svaret, at hvis kong Abel ikke havde præsentationsretten og heller ikke Erik, der nu regerer, så synes de omtalte munke alligevel at have ret i samme kirke, fordi en kollats af stiftsbispen fulgte, og ifølge retten en kollats har større vægt end en præsentation, og dermed synes der svaret tilstrækkeligt på den anden indvending, der siger, at munkene har præsenteret sig selv«.

Hr. Mogens vil altså frakende munkene deres ret, fordi de danske konger ifølge hans påstand aldrig har haft patronatsret til kirken. Subsidiært påstår han, at hvis Abel havde været den rette patron, så har han kun til klosteret overdraget de samme rettigheder som han selv havde, dvs præsentationsretten, hvilket fremgår af Abels privilegium.

Ærkedegnen betvivler ikke, at Abel har ladet udfærdige et overdragelsesbrev, men derimod det retsmæssige i Abels påståede patronatsret. Munkene på deres side argumenterer ikke for gyldigheden af Abels patronatsrettigheder, ja de taler endog selv om kvasibesiddelse, og derfor lægger de deres argumentation an på den kendsgerning, at bispen i hvert fald havde foretaget en påfølgende kollats, som skulle have større vægt end en præsentation og derfor bekræfte munkene i deres besiddelse, selvom Abels beføjelser over kirken formelt kunne bestrides. Dette er et svagt argument, for hvis Abels rettighedskrav kan påvises som ubegrundede, vil bispens kollats hvile på et falsk grundlag.

Munkene henviser ikke til den kollats af biskop Esger, som var samtidig med Abels overdragelse,²¹ men derimod som nævnt til et 20 år yngre inkorporationsbrev. Grunden hertil skal utvivlsomt søges i hr. Mogens' anden påstand, der som omtalt går ud på, at Abel kun har overdraget munkene patronatsretten, hvorved klosteret kun ville opnå selv at blive patron. Det yngre brev fra biskop Esgers hånd giver derimod klosteret udvidede beføjelser over kirken ved i modstrid med ordlyden i Abels brev fra 1252 at hævde, at Abel for bispen havde præsenteret klosteret til kirken, hvorefter bispen foretager en incorporatio pleno iure.²² Herved skulle det få de fulde beføjelser over præstebordet som en klosterlig egenkirke mod at nøjes med som patron at skulle præsentere en præst for bispen.²³ Esgers inkorporationsbrev fra 1272 var således mere fordelagtigt for munkene end Abels afhændelse af præsentationsretten 20 år tidligere og bispens samtidige bekræftelse herpå.

²¹ DD 2. r. I, nr. 59.

²² E. Ladewig Petersen, *anf. arb.*, s. 171.

²³ D. Lindner, *anf. arb.*, s. 2, 9; H. E. Feine, *Kirchliche Rechtsgeschichte I: Die katholische Kirche, Köln-Graz 1964*, s. 409.

Om ærkedegnens påstand, at munkene ikke kan besidde kirker, svares der, at der intet sted i retten står, at munkene ikke kan besidde kirke. Påstand står mod påstand. Den regel, som hr. Mogens henviser til, rummer måske ikke noget direkte forbud, da den optræder som en pavelig opfordring til cistercienserne om ikke at besidde kirker,²⁴ men den er dog optaget i kanonisk ret og på en sådan måde, at ærkedegnen mener at kunne henvise til den. I hvert fald er munkene klar over det anstødelige i at sætte sig ud over en pavelig opfordring, for de argumenterer udenom. I den pågældende bestemmelse opfordres cisterciensermunkene til ikke at besidde kirker, altså pluralis, hvilket hr. Mogens' argumentation også går ud på. Munkene derimod svarer, at der intet sted står, at de ikke kan besidde kirke, altså singularis. Det er subtilt, men det viser, at munkene ikke helt kunne sidde en pavelig opfordring overhørig.

For at fuldende påstanden om, at munkene ikke kunne besidde kirker, fremhæver hr. Mogens, at de i hvert fald ikke måtte have flere kirker uden dispensation. Munkene besad på det tidspunkt mindst to sognekirker, nemlig kirkerne i Løgum og Daler,²⁵ og situationen afspejler en typisk middelalderlig konfrontation: ret contra praksis. Ærkedegnen fra Århus argumenterer med reference til kanonisk ret, hvorfor munkene er nødt til at svare ud fra de samme præmisser, hvilket ofte ikke svarer til de faktiske forhold. Præbendeakkumulation med og uden dispensation fandtes side om side, ligesom cistercienserklostre såvel i Danmark som i andre lande bestræbte sig på at få inkorporeret sognekirker.²⁶ Løgummunkene søger da heller ikke at benægte, at de besidder kirker uden dispensation, hvorimod de prøver at afsvække argumentationens kraft gennem henvisning til en anden praksis ved at fremføre, at ærkedegnens indvending ikke kan tillades, fordi han selv led af samme svaghed, nemlig embedsakkumulation.

Med disse svar på tiltale sluttede dagens retsmøde i den omstridte kirke. Munkene erklærede, at de om fornødent ville begrunde deres ret yderligere med dokumenter og troværdige vidner. Et nyt møde blev fastsat til fredag den 5. juni i Ribe.

Hvorfor havde munkene ikke alle relevante dokumenter med til det første retsmøde? Havde Løgum klostres indvånere det mon på samme måde, som århusbispen Tyge påstod var tilfældet hos munkene i Øm kloster, da han sagde: »Vi ved nok at I har dygtige skrivere, I kan skrive breve just sådan som I vil have dem.«²⁷

I klosterets brevsamling, der eksisterer som afskrift i Løgumbogen fra 1578,²⁸ findes der et overordentlig stort antal breve vedrørende sognekirken i Brede. Disse breve er i Løgumbogen tilsyneladende ikke indført i nogen bestemt kronologisk eller saglig orden; de er for hovedpartens vedkommende stadfæstelser på og bekræftelser af klosterets rettigheder i kirken, hvilket utvivlsomt er et udtryk for, at munkene har anset deres besiddelseskrav for modsagt og truet.

²⁴ Venligst meddelt af professor, dr. phil. Niels Skyum-Nielsen; jfr. c. 3 X de statu monachorum et regularium III 35, Friedberg, anf. udg. II, sp. 597.

²⁵ DD 1. r. IV, nr. 46, jfr. DD 1. r. V, nr. 49 og SRD VIII, Kjbh. 1834, s. 132.

²⁶ H. E. Feine, anf. arb., s. 408.

²⁷ *Scriptores minores historiae danicae* II, Kbh. 1918-22, s. 221, oversættelse efter J. Olrik.

²⁸ Trykt i SRD VIII, s. 1-247.

Ved fire af brevene er der i *Diplomatarium Danicum* sat spørgsmålstegn i forbindelse med deres ægthed. Det drejer sig om kong Abels overdragelsesprivilegium fra den 5. april 1252, biskop Esgers kollats af 4. april, ribekapitlets bekræftelse på overdragelsen fra den 29. juli samme år samt ærkebiskop Jacob Erlandsens stadfæstelse af 24. februar 1258.²⁹ I diplomatariet bemærkes det, at domkapitlets bekræftelsesbrev næppe kan være ægte, da der bl. a. står: »Tilstede ved denne overdragelse var mange velbyrdige mænd, nemlig følgende herrer: kong Abel . . .«. Usikkerheden med hensyn til ægtheden skyldes det forhold, at brevet er udstedt nøjagtig en måned efter kong Abels død. Om alle fire breve bemærkes det desuden i diplomatariet, at deres indhold er alt for stærkt i modstrid med de protokollerede udsagn, som blev fremsat i 1276 under processen mellem Løgum kloster og ærkedegnen hr. Mogens til at kunne være ægte.³⁰

Indvendingerne imod brevenes ægthed er blevet overbevisende afvist,³¹ selvom der dog stadig må siges at eksistere flere uklarheder vedrørende klosterets adkomstbreve til Brede kirke. Blandt Løgumbogens nogle og tyve breve angående kirken i Brede findes Abels privilegium, der som nævnt er dateret den 5. april 1252, ikke gengivet i direkte afskrift, men kun i nogle vidisser samt i omtale. Den første omtale af og bekræftelse på Abels overdragelse er udstedt af hans søn, hertug Valdemar Abelsen den 15. juli 1256. Hertugen anerkender med dette brev, at faderen til klosteret har skødet sit fædrengods i Svanstrup tilligemed patronatsretten, der tilkom ham i kraft af Svanstrupgodset.³² Med dette brev indledes det omfattende afsnit af Brede-breve i Løgumbogen, men i modsætning til de andre overdragelses- og bekræftelsesbreve er hertug Valdemars brev aldrig blevet vidimeret, ligesom det ikke selv er en vidisse af Abels brev. I indhold afviger det en anelse fra ordlyden i Abels brev ved at tale om en overdragelse af patronatsretten og ikke som i faderens brev om præsentationsretten, som dog er en mindre omfangsrig beføjelse end patronatsretten. Om der ligger andet end tilfældigheder i dette forhold, nemlig at hertug Valdemar med et lidt anderledes formuleret brev bekræfter kong Abels overdragelse og ikke vidimerer og bekræfter faderens eget privilegiebrev, er ikke til at afgøre. Under alle omstændigheder repræsenterer hertug Valdemars brev en udvidelse af Løgums rettigheder over Bredekirken.

En egentlig vidimation med påfølgende bekræftelse af Abels brev blev foretaget af kong Kristoffer den 11. marts 1259, et par måneder før han døde så pludseligt i Ribe.³³ Kristoffers skrivelse giver os således kendskab til Abels overdragelsesbrev. Hvis dette sidstnævnte virkelig skulle være en forfalskning, må det i givet fald være sket forud for Kristoffers vidimation.³⁴ Der er også et par forhold, der taler for, at Abels brev virkelig har haft den ordlyd, som vidissen gengiver, og som samtidig forklarer, hvorfor munkene ikke har gjort sig umage med at opbevare og

²⁹ DD 2. r. I, nr. 59, 61, 69, 247.

³⁰ DD 2. r. I, nr. 69.

³¹ E. Ladewig Petersen, *anf. arb.*, s. 170.

³² DD 2. r. I, nr. 190.

³³ DD 2. r. I, nr. 276.

³⁴ Det vil være en helt utænkelig situation at forestille sig, at også Kristoffers brev og dermed en del af eller hele rækken af senere vidisser skulle være forfalskninger, der var lavet af lögummunkene.

afskrive brevet. Det privilegium, kong Abel overdrager til klosteret, er som tidligere nævnt præsentationsretten til Brede kirke, en ret som begrundes med kongens besiddelser i Svanstrup. En ret – måske endda ikke den hele og udelte – til at præsentere præst er, hvad munkene modtager. Det er bl. a. i lyset af munkenes stædige forsøg på at få denne ret udvidet, at vi skal se udfærdigelsen af de mange breve. Således lyder biskop Esgers kollats fra den 4. april 1252 på, at bispen har overdraget Brede kirke til Løgum kloster, og domkapitlets bekræftelse fra den 29. juli omtaler, at Løgum kloster har erhvervet kirken,³⁵ hvilke breves ordlyd isoleret fra Abels privilegium kan tolkes som en væsentlig udvidelse af klosterets rettigheder over kirken i Brede.

Hertug Valdemar Abelsens brev fra den 15. juli 1256³⁶ er en stadfæstelse af Abels overdragelse af patronatsretten, hvilket som nævnt også er en udvidelse af den oprindelige gave. Nøjagtigt det samme gør sig gældende ved hertug Erik Abelsens stadfæstelse af Abels overdragelse fra den 14. april 1260.³⁷ Kong Kristoffers vidisse fra 1259 citerer Abels brev,³⁸ som også den 23. august 1266 gengives af kardinal Guido i et par stadfæstelsesbreve.³⁹ Ordlyden af Abels brev kan man ikke komme udenom, men munkenes tolkning heraf præciserer og udvider de overdragne rettigheder. Guido skriver nemlig, at abbeden og konventet for ham har forklaret, at Abel til klosteret har givet og overdraget sine besiddelser i Svanstrup med *hele* patronatsretten. Abels brev omtaler kun en præsentationsret, der er begrundet i Svanstrupgodset, hvilken ret givetvis ikke behøver at være synonym med hele patronatsretten. Godt to måneder efter disse stadfæstelsesbreve må Guido skrive til sogneboerne i anledning af, at de hindrer Løgum kloster i dets besiddelse af kirken.⁴⁰ Guido henviser til, at Abel som patron var i besiddelse eller kvasibesiddelse af præsentationsretten. Det er åbenbart ikke uden grund, at sogneboerne hindrer klosteret i en fredelig besiddelse af kirken, for der var ikke hjemmel for andet end en hel eller delvis, formelt angribelig ret til at præsentere præst for kirken.

Kulminationen af munkenes bestræbelser på at udvide de rettigheder, som Abel tilstod dem, finder sted med det brev, som biskop Esger under et besøg i selve klosteret affattede den 10. juli 1272, og som munkene netop benyttede under retssagen.⁴¹ Knap to måneder tidligere havde Esger vidimeret Abels brev og bekræftet dets ægthed,⁴² hvorimod han nu i strid med Abel-brevets indhold skriver, at kongen havde præsenteret klosteret til kirken i Brede. Det er forståeligt, at munkene i deres argumentation påberåber sig netop dette brev fra Esgers hånd, og det er lige så forståeligt, at deres modpart, ærkedegnen fra Århus, henviser til Abels eget brev.

Hermed er vi nået tilbage til retsmødets afslutning, hvor munkene fremførte, at

³⁵ DD 2. r. I, nr. 59, 69.

³⁶ DD 2. r. I, nr. 190.

³⁷ DD 2. r. I, nr. 314.

³⁸ DD 2. r. I, nr. 276.

³⁹ DD 2. r. II, nr. 26, 27.

⁴⁰ DD 2. r. II, nr. 43.

⁴¹ DD 2. r. II, nr. 185.

⁴² DD 2. r. II, nr. 182.

de ville begrunde deres ret yderligere med dokumenter. Man forstår, hvorfor klosterfolkene ikke straks under det første møde for dommeren medbragte andre dokumenter end Esgers brev fra den 10. juli 1272, og man aner, at det brevmateriale, de yderligere vil frembære, snarere end at bestyrke deres påstand om besiddelsesret til kirken vil afkræfte samme påstand. I hvert fald kan man med stor sikkerhed slutte, at hvis det næstfølgende berammede retsmøde overhovedet fandt sted, så er udfaldet af dommerens kendelse gået klosteret imod. Løgumbogen er fuldstændig tavs i spørgsmålet om flere retsmøder; næste brev, som omhandler klosterets ret til kirken er overdragelsesdokumentet fra 1324.⁴³ (Jfr. s. 85). Klosterfolkene har i den mellemliggende tid ikke haft sognekirken i deres besiddelse, hvilket yderligere bekræftes af et brev fra Bonifacius VIII, dateret den 27. april 1295.⁴⁴ Heraf fremgår det, at kannik ved Roskilde domkirke, Jens Fod, havde modtaget flere kirker med sjælesorg blandt andre kirken i Brede, hvilket gudshus han havde opgivet til fordel for sognekirken i Helsingør. Man kan vanskeligt forestille sig, at Jens Fod, der havde opnået dispensation for uægte fødsel af den cistercienserfjendtlige århusbiskop Tyge, var blevet indsat i Brede kirke af Løgum kloster. 30. december 1298 sluttedes en overenskomst mellem biskop Kristian af Ribe og Løgum kloster vedrørende gæsteri. Overenskomsten afsluttes med biskoppens erklæring, at abbeden og konventet af sognekirkerne i Løgum og Daler, hvilke de har som annekskirker, som hidtil skal svare bispen det gæsteri, der skyldes visitation.⁴⁵ Sognekirken i Brede nævnes ikke med et ord, og det må være tilfaldt at slutte *é silentio*, at klosteret på det tidspunkt ikke sad inde med Brede kirke. Hermed er vi i stand til at fastsætte udfaldet af retssagen imellem Løgum kloster og ærkedegnen, hr. Mogens. Klosteret anklagede ham for på uretmæssig vis at sidde inde med Bredekirken, men anklagerne blev tilbagevist ved ærkedegnens argumentation, og Løgum kloster fik ikke ved denne lejlighed ret til kirken. Løgummunkenes bestræbelser igennem 100 år på at sikre sig Brede kirke er med hensyn til de mange forskelligartede rettighedskrav lærerige for den eftertid, som søger at trænge ind i problemerne omkring kirkernes tilhørsforhold. Kongehus og hertugslægt, sogneboerne og verdslige stormænd hævdede alle varierende krav på kirken side om side med gejstlige topfolk. Der er ingen tvivl om, at også for samtiden var sognekirkernes ejer- og patronatsforhold ganske uklare og dermed genstand for modstridende opfattelser. Seks til syv seklers afstand fra disse dunkle forhold har ikke gjort muligheden for en klar forståelse af Danmarks kirke i højmiddelalderen lettere.

Lysende klart viser Bredestridighederne os derimod, at de tiendeafgifter og andre økonomiske pligter, som under modstand blev pålagt landets bønder, hurtigt blev genstand for den groveste udbytning fra de ledendes side. De mange breve drejer sig ikke om kirkelivets forbedring, men om kirkeindtægternes udnyttelse. De stensatte kirker var solide og langvarige investeringsobjekter.

⁴³ DD 2. r. IX, nr. 139, jfr. s. 85.

⁴⁴ DD 2. r. IV, nr. 166.

⁴⁵ DD 2. r. IV, nr. 339.

*Summary*THE CONFLICTS CONCERNING THE PARISH CHURCH
OF BREDE 1250-1350

The cartulary of the Cistercian abbey of Løgum contains more than twenty charters concerning the abbey's relationship with the parish church of Brede. Our knowledge of the monks' century long struggle to get possession of the parish church derives exclusively from the documents they more or less deliberately preserved. 1252 king Abel transferred his *ius presentandi* to the abbey. 1272 the parishioners of Brede were enjoined not to obstruct the abbey's peaceful possession of the church and 1276 the abbot brought an action against the archdeacon of Århus, Mogens, who was no doubt in possession of the church at that time. A subsequent sitting never took place, probably because the monks knew that they would lose the case. At any rate the abbey did not possess the church the following decades. 1324 duke Erik granted Løgum abbey his *ius patronatus* and 1327 members of the Grib family acknowledged the transfer of the *ius patronatus*. Finally 1344 duke Valdemar transferred the fabrica-tithes to the abbey.

This historical elucidation shows that kings and dukes, parishioners and secular magnates laid varying claims to the church together with the clergy. The ownership and patronages of the parish churches were no doubt confused at that time and accordingly subject to contradictory interpretations. And this historical elucidation tells us that the tithes which had been imposed on the reluctant peasants very soon became the object of the grossest exploitation by the magnates. The documents do not deal with the reform of the church but with the exploitation of its income.